המבקרים מתבקשים לסתום את הפה

עבודה של טל טנא, שהוצגה בתערוכה "שאלה של טעם, אוכל באמנות" במוזיאון ישראל

תצלום: עידו פרהנד

מיצג של שי עיד אלוני בפסטיבל "אמנות הארץ"

הרבה אמנים ישראלים בוחרים בזמן האחרון לעסוק באוכל: אחדים מאביסים את עצמם ואת הקהל כסמל לחברה שהולכת ומתבהמת, אחרים מנסים לתאר כיצד מרגיש אדם רעב

מאת דנה גילרמן

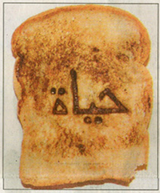

עבודה של ארווה דרורי מתוך התערוכה "יש מספיק לכולם", שתיפתח בתל אביב

המיצג של גרעון ונועם גכטמן בפסטיבל "אמנות הארץ"

עשרות אנשים עמדו בתור כדי לקבל ארוחות חינם במיצג של גרעון ונועם גכטמן שהתקיים במסגרת פסטיבל "אמנות הארץ" בתחילת החודש. האב והבן עמדו מאחורי שולחן ארוך וחילקו במשך שעות מרק ירקות ופת לחם. לפי מספר האנשים שחיכו שם, אפשר היה לחשוב שרעב שורר במדינה. המראה הזכיר בית תמחוי.

חלק גדול מהמיצגים ב"אמנות הארץ" עסקו באוכל. אך בניגוד למיצג של בני משפחת גכטמן, שעסק במחסור, האחרים השתמשו באוכל כמטאפורה לשובע, לעודף, לדקדנטיות. למשל, המיצג שבו שי עיד אלוני, בתחפושת של דוב, עמד בתוך אובייקט שהזכיר עוגת חתונה גדולה ואכל ענבים ופירות במשך שעות, ללא הפסקה.

שני הקטבים האלה שמייצג השימוש באוכל – מצד אחד דימוי של רעב ומחסור ומצד שני מטאפורה לריקבון חברתי – נוכחים באחרונה ביותר ויותר תערוכות. הקרן לטלוויזיה ולקולנוע אף הציגה בפסטיבל הקולנוע בירושלים פרויקט שלם שעוסק בנושא – "רעב", באצירתה של נעמי אביב, שהופק במסגרת המסלול הניסיוני. חלק גדול מהסרטים בפרויקט השתמשו בדימויים קשים שעסקו במצוקת רעב ובמצוקה כלכלית. בתערוכה "אוכל, קדימה אוכל", שהוצגה לא מזמן במוזיאון בת ים לאמנות, שימש האוכל כדי לדון בתרבות הצריכה, בחברת השפע הראוותנית, בפסאדה המשפחתית סביב שולחן האוכל, ובעיקר בריקבון הפושה בחברה הישראלית.

זוללים עד מוות

אין ספק שהעיסוק באוכל מושפע מהדיון התקשורתי שעוסק ברעב, בפערים חברתיים ובמדיניות כלכלית לא הוגנת. אך הוא גם קשור לאווירה של תקופה, לחברה שהולכת ומתבהמת, לתחושה של סוף. "יש משהו שמזכיר באווירה בארץ את ימי פומפיי האחרונים, של זלילה, שביעה, בולמוס", אמרה רותי דירקטור, האוצרת של "אמנות הארץ". "כמו בסרט 'הזלילה הגדולה' זוללים פה עד מוות. זלילה של כליה עצמית ברורה. זאת לא אכילה של הנאה, אלא משהו שיותר מדבר על צרכים ונזקקות".

> העבודות בתערוכה "אתה לא נראה לי רעב" בגלריה לימבוס מנסות להביע מחאה חברתית, לדבר על הכאב של האחר, אבל מבלי לרמוס את כבודו. נעדר מהתערוכה המבט החומל ובו־בזמן מנצל. אין בה מקרר ריק או אנשים שמחפשים בפחים. "אז איך צריך להיראות איש רעב? אנחנו לא יודעות", כותבות האוצרות

אחת התערוכות הראשונות ששמה את האוכל במוקד היתה התערוכה "שאלה של טעם, אוכל באמנות", שאצרה תגית אלון לפני כשנה באגף הנוער של מוזיאון ישראל. תערוכה זו לא היתה ביקורתית במוצהר, ונראתה יותר כאוסף של יצירות שעוסקות באוכל, אך היו בה כמה עבודות שבהחלט יצרו אווירה לא נעימה. למשל, אשכול סוכריות ענק ומתקתק של מיכל שמיר, ששולבו בו סוכריות בצורת זחלים; המבורגרים ענקיים של טל טנא, שנגעו בתרבות הצריכה והזלילה; או המיצב המרשים "מנגל על הדשא" של יעל רובין, שעסק בתרבות המנגל הישראלית והדגיש את הצפיפות, הלכלוך וחוסר ההתחשבות בסביבה.

אלון מציינת שרק במאה ה-19, בתקופה האימפרסיוניסטית, הוצג האוכל בהקשר של בילוי והנאה. עד אז, ומאז, האוכל תמיד הוצג בהקשר שלילי – ככלי ביקורתי בעל מסרים קשים – גם כשהוא נראה נהדר. "אפשר לראות את זה בכל אמנות הפופ, שעסקה באופן מושך אך ביקורתי בתרבות הצריכה, בחיילי השוקולד של מיכה לורי, שיש בהם אמירה אנטי מלחמתית קשה וגם במיצג 'דינר דרס' של תמר רבן", אומרת אלון. "רבן אירגנה כאילו חגיגה, אבל עסקה בנושאים אישיים, חלקם מאוד קשים. מי שהשתתף בארוחה הזאת לא התמוגג".

השימוש באוכל, מבחינתה של אלון, נוגע בשאלות של קיום, בזיכרונות, בזהות תרבותית וגם בחוויות קשות סביב שולחן האוכל, "שהאמנות הישראלית עוסקת בהן הרבה". אלון מוסיפה שהשימוש באוכל מאפשר ליצור גם חוויה רב חושית, שקל מאוד לצופים להתחבר אליה. עם זאת היא חשדנית לגבי תערוכות שמתיימרות לדבר על רעב אקטואלי. "למי גכטמן חילק את מרק הירקות ופת הלחם? לשבעים, לא לרעבים", היא אומרת. "יש להניח שאף אחד מאתנו, אלה שצורכים אמנות והולכים לאירועי אמנות, לא יגיע למצב של רעב".

איכויותיה הוויזואליות של האומללות

בדומה למיצג של גכטמן, גם המיצג של ליאור אמיר־קריאל, שיתקיים ביום חמישי בגלריה לימבוס במסגרת התערוכה "אתה לא נראה לי רעב", עוסק ברעב המוחשי. במיצג "Kik Side" תופיע האמנית, לבושה כהומלסית, ותגרור אחריה עגלת סופרמרקט עמוסה בשקיות ניילון.

שם התערוכה לקוח מדבריו של השר אברהם פורז, שנאמרו לא מזמן בשיחה עם עובד מועצה אזורית שלא קיבל שכר כמה חודשים. התערוכה כוללת, בין היתר, סדרת תצלומים של לי אורפז שמציגה את בתיהם השופעים עושר של אנשי העשירון העליון, תצלומי קניונים של אורית סימן טוב, סדרת תצלומים של צלם "הארץ" גיא רייביץ, ולוח מודעות שיצרה נחמה גולן ובו שלטים שנלקחו מלוחות מודעות בבני ברק.

זוהי תערוכה פוליטית שמגיבה באופן מיידי לבעיה חברתית ומנסה לעורר תשומת לב. עם זאת התערוכה מנסה לטפל אחרת בדימוי של רעב, או כפי שמצהירות האוצרות מיכל שמיר ואורלי וולקר ביסקי־דביר, "העבודות מנסות להביע מחאה חברתית, לדבר על העיוורון והאטימות של הסביבה, על הכאב והאומללות של האחר, אבל מבלי לרמוס את כבודו". בתערוכה יש ניסיון להימנע מהדימוי הקלישאתי – מקרר ריק או אנשים אומללים שמחפשים בפחים. נעדר מהתערוכה המבט החומל ובו־בזמן המנצל של המתבונן, שאופייני גם לתקשורת אך גם לאמנים שמוקסמים מאיכויותיה הוויזואליות של האומללות. "אז איך צריך להיראות איש רעב? אנחנו לא יודעות", כותבות האוצרות.

"מנגל על הדשא" של יעל רובין מתוך "שאלה של טעם"

אבל התערוכה לא מצליחה לחמוק מהקלישאה הגדולה ביותר – תערוכה שעוסקת בעוני וברעב מקומה במקלט שכונתי עלוב (משכנה של גלריה לימבוס). זאת בשעה שתערוכה אחרת על אוכל, "יש מספיק לכולם", שגם היא מחברת בין אוכל לכלכלה, אבל מכיוון שונה לגמרי, תיפתח באמצע נובמבר בחנות "4 נגרים" ברח' אבן גבירול בתל אביב.

את הרעיון להציג תערוכה על אוכל בחנות הרהיטים הגתה המפיקה יעל בראון, שפנתה לאוצרת נעמי שלו והציעה לה לשמש כאוצרת. "הבקשה שלה לא נבעה מרצון להצביע על בעיות חברתיות, אלא מתוך רצון למכור מטבחים ושולחנות אוכל, שזה מה שמוצע שם למכירה", אומרת שלו.

שלו החליטה לעשות ברעיון שימוש ביקורתי יותר ולהתייחס לשולחן האוכל כמטאפורה להרס המשפחה. "זה נושא שמניע אותי תמיד", היא אומרת. "השולחן הערוך מבחינתי הוא מרכז המשפחה, ומסמל גם את התנפצות החלום המשפחתי. זה המקום שבו קורים דברים קשים. שם יש אנשים שמדברים ואחרים ששותקים. אנשים ששולטים ואנשים שנשלטים. איבדנו את המשפחה הקונוונציונלית, שלא הצליחה לממש את הציפיות".

התערוכה אמנם מתמקדת במשפחה ובשולחן האוכל, אך יש בה גם ניסיון לגעת במצב הפוליטי דרך הטוסט השרוף של ארווה דרורי שעליו מוטבעת המלה "חיים" בערבית, או דרך עבודות הממתקים של מיכל שמיר ושל רחל רבינוביץ'. היה יכול להיות מעניין להחליף בין חללי התצוגה: למקם את תערוכתה של שלו במקלט האפרורי, ואילו את התערוכה "אתה לא נראה לי רעב" בחנות התצוגה היוקרתית.

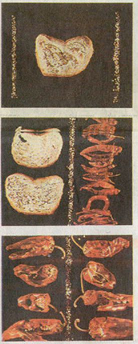

"לחם ופלפלים" של אסתר כהן בתערוכה "אוכל, קדימה אוכל" במוזיאון בת ים